

رسم محبت

مفهوم‌شناسی انس با قرآن

محمد حسین فریدونی

عضو هیئت مدیره اتحادیه تشکل‌های قرآن و عترت کشور

واژه «انس» در منابع زبانی و متون دینی در مقابل واژه‌های «وحشت» و «تنهایی» آمده است: «یا مونس کل وحید، یا مونس کل مستوحش» (مفاتیح‌الجنان، دعای اعمال شب عرفه)، «فکن أنیس فی وحشتی» (مناجات خمس عشره، مناجات هشتم، مناجات المریدین)، «و فلاتوحش استیناس ایمانی» (دعای ابو حمزه ثمالی). همچنین، انس مفهومی در ارتباط با نفس و قلب به شمار می‌آید: «یا انیس القلوب» (دعای جوشن کبیر)، «اجعل سکون قلبی و انس نفسی و استغنائی و کفایتی بک و بخیار خلقک» (صحیفه سجاده، دعای ۲۱). لذا بزرگان انس را اشتغال دل به ملاحظه محبوب دانسته و مراتبی را برای آن ذکر کرده‌اند (معراج‌السعاده: ۵۹۴). کراهت و محبت اصلی‌ترین مفاهیم مربوط به انس‌اند.

انسان در طلب انس و خروج از تنهایی و هراس است و این ویژگی طبیعی هر انسانی است. حتی برخی لغت‌شناسان، واژه انسان را از ریشه انس دانسته‌اند و انسان را موجودی می‌دانند که به دنبال انس یافتن است. پس، هر انسانی به چیز یا چیزهایی انس می‌گیرد؛ به گونه‌ای که در صورت جدایی از آن دچار نگرانی ضعیف یا شدید و پنهان یا آشکار می‌شود. مانوس

آدمی می‌تواند هر موجودی از موجودات عالم باشد. انس با دیگر انسان‌ها، حیوانات، نباتات، اشیا، فضاها و حتی اوهام در میان انسان‌ها دیده می‌شود.

در متون دینی، از انس انسان در دو جهت الهی و دنیایی یاد شده است: «أنسوا بالدنیا فغرتهم و وثقوا بها فصرعتهم» (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۳۰)، «و ألبس قلبی الوحشة من شرار خلقک، و هب لی الانس بک و بأولیائک و اهل طاعتک» (صحیفه سجاده، دعای ۹۱)، «و ارحم فی ذلک البیت الجدید غربتی حتی لأستأنس بغيرک» (دعای ابو حمزه ثمالی)، «و أنت المونس لهم حیث اوحشتهم العوالم» (دعای عرفه).

انس با قرآن

قرآن مجید کلام خدا و تجلی ذات در قالب کلمات است؛ همچنان که اولیای خدا تجلی اسماء الهی در عالم اند. بنابراین، ارتباط و انس با قرآن و اهل بیت مصداق بارز و بزرگ انس با خداست؛ همچنان که دعا و مناجات با حق چنین است. اولیاء الهی در دعای خویش از خدا می‌خواهند که قرآن مجید مونس آنان باشد و پیروان خود را نیز به آن فرا می‌خوانند: «و اجعل القرآن لنا فی ظلم اللیالی مؤنسا» (صحیفه سجادیه، دعای ۴۱)، «واجعله لی أنسا فی قبری و أنسا فی حشری» (بحار الانوار، ج ۹۲: ۲۰۸، دعای منقول از امام صادق - ع). عالم پس از مرگ، عالم تجلی ماهیت اعمال و ملکات انسانی است. از عالم قبر و روز قیامت در زبان روایت به عنوان دو موقف تنهایی و وحشت آدمی یاد شده است. ظهور تجلی نور الهی، یعنی قرآن مجید، در قبر و قیامت به عنوان همراه و انیس آدمی نتیجه تجلی و حضور و همراهی قرآن با انسان در عالم دنیا و علامت سنخیت یافتن روح شخص با نور قرآن است.

مراتب با قرآن

قرآن دارای مراتبی است و انسان در مقام انس با قرآن به تناسب سنخیت یافتن با مراتب یاد شده، انس می‌یابد. سرور شهیدان عالم، امام حسین - علیه السلام - در روایت شریفی مراتب قرآن را چنین می‌فرماید: «کتابُ الله عزَّ و جلَّ عَلَيَّ أَرْبَعَةٌ أَشْيَاءٌ عَلَى الْعِبَارَةِ وَ الْإِشَارَةِ لِلْخَوَاصِّ وَ اللَّطَائِفِ لِلْأَوْلِيَاءِ الْحَقَائِقِ لِلْأَنْبِيَاءِ» (بحار الانوار، ج ۸۹: ص ۲)؛ کتاب خدا بر چهار چیز استوار است: عبارات، رمزها، لطایف و حقایق؛ عبارات آن برای توده مردم است. اشاره‌ها و رموزات از آن خواص و بندگان ویژه است. لطایف آن برای اولیاست و حقایق آن نیز برای پیامبران و انبیا.

برخی متون عرفانی این مراتب را با یقین اولیه، علم‌الیقین، عین‌الیقین و حق‌الیقین هم مرتبه دانسته‌اند. پس، اولین مرتبه انس و با قرآن، انس با عبارات قرآنی است که موجب استقرار یقین در وجود می‌شود. انس در این مرحله به معنای آن است که متن و مفهوم آیات قرآن کریم در وجود شخص حاضر است و چشم و گوش و زبان و ذهن و دل انسان با این آیات الفت دارند.

امام خمینی - رضوان الله تعالی علیه - در تفسیر سورة مبارکه قدر با ذکر مقامات قرآن در عوالم وجود، هفت مرتبه علمیه، اعیان، اقلام، الواح، مثال، حس مشترک، و شهادت مطلقه را برای تنزل قرآن ذکر می‌نماید و مرتبه آخر را ظهور قرآن در کسوت عبارات و الفاظ برمی‌شمارد (آداب الصلوة: ۳۲۳). بر این

پایه، مراتب انس با قرآن در عالم وجود نیز می‌تواند متناظر با عوالم مختلف وجود با مرتبه‌ای از ظهور قرآن باشد.

تأکید حضرت ختمی مرتبت (ص) و اهل بیت پاک ایشان (ع) بر مداومت مشتاقانه در استماع و خواندن و تدبیر در آیات قرآن حاکی از آن است که این مداومت، مسیر ارتباط و سنخیت یافتن انسان در ابعاد مختلف وجودی با قرآن در مراتب قابل ادراک آن است. در یک کلام، انس با ظاهر قرآن و معانی آن دروازه ارتباط و انس با حقیقت قرآن است. این انس و نزدیکی می‌تواند تا آنجا پیش رود که انس انسان با قرآن نمونه حضور در بهشت فردوس باشد که به فرموده قرآن «خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حَوْلًا» (سورة كهف، آیه ۱۰۸) می‌باشد. خواننده قرآن می‌تواند آن چنان به کلام خدای خویش تعلق یابد که حضور او را در کلامش حس کند و به این مرتبه برسد که حضرت زین‌العالدین - علیه‌السلام - می‌فرماید: «وَمَنْ ذَا الَّذِي أَنْسَ بِقُرْبِكَ فَبَتَغْيِ عَنكَ حَوْلًا» (مناجات خمس عشره، مناجات نهم، مناجات‌المحبین). در این حالت است که خواننده یا اسرار قرآنی آشنا می‌شود: «الْهِيَ فَجَعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ ... وَ طَابَ فِي مَجْلِسِ الْأَنْسِ سِرُّهُمْ» (همان مناجات).

کسب همه این مقامات انسی از طریق تلاوت مستمر و متدبرانه قرآن کریم همراه با رعایت آداب ظاهری و باطنی تلاوت قرآن قابل دسترس است.

جایگاه ترویج انس با قرآن

خواندن و بازخواندن آیات قرآن و در آن تدبیر کردن وظیفه‌ای است که خداوند متعال در کلام خویش و اولیایش آن را از همه مسلمانان مطالبه کرده است. پیامبر و اهل بیت مکرم ایشان در صدر عمل به این خطاب‌اند و انس ایشان با قرآن مجید و استماع، قرائت و تدبیر در آیات قرآن فصلی بزرگ از زندگی هر یک از ایشان است؛ تا آنجا که تلاوت قرآن رأس پاک و نورانی حضرت سیدالشهدا - علیه‌السلام - سندی بی‌نظیر بر این انس و همراهی با قرآن در همه حالات محسوب می‌شود.

ترویج انس با قرآن در میان اقشار مختلف جامعه اسلامی وظیفه‌ای بسیار مهم و سرنوشت‌ساز در نظام و جامعه است. لذا افراد جامعه و به طریق اولی حاکمان مسلمانان وظیفه دارند علاوه بر انس و ارتباط شخصی با قرآن و بهره‌گیری از نور آن، دیگر مؤمنان را به این معروف فرمان دهند و مقدمات آن را برای ایشان فراهم کنند.

نظام جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان نظام متکی بر ولایت فقیه عادل، که استمرار حرکت نبوت محسوب می‌شود، وظیفه دارد ترویج و فرهنگ‌سازی انس با قرآن را در جامعه، به‌ویژه در میان اقشار الگو و تأثیرگذار، سرلوحه همه فعالیت‌های خود قرار

اولیاء الهی در دعای خویش از خدا می‌خواهند که قرآن مجید مونس آنان باشد و پیروان خود را نیز به آن فرا می‌خوانند

دهد. در همین راستا، موضوع انس با قرآن یکی از مهم‌ترین بخش‌های سند منشور توسعه فرهنگ قرآنی است و به‌عنوان یکی از اهداف نظام آموزش عمومی قرآن کشور به تصویب شورای توسعه فرهنگ قرآنی رسیده است. بدیهی است این موارد در مقام تقنین و سیاست‌گذاری است و تا تحقق عملی و جاری شدن آن در نظام تعلیم و تربیت و نظام فرهنگی - تبلیغی کشور و ظهور و بروز آن در فرهنگ عمومی اقشار مختلف راهی طولانی در پیش است که به عزم ملی و بسیج امکانات علمی، فرهنگی، آموزشی و اقتصادی کشور نیاز دارد.

مقدمات انس با قرآن

انس با آیات کتاب خدا محتاج پیش‌نیازهایی است که در این بخش به آن‌ها پرداخته میشود.

۱. توانایی خواندن قرآن

خواندن یا همان قرائت قرآن اولین مقدمه انس با قرآن است. به همین لحاظ، یادگیری خواندن قرآن موضوعیت دارد. فرد مسلمان ممکن است از طریق استماع و تکرار آیات، به توانایی خواندن آن دست یابد. با این روش، افراد می‌توانند بخش‌هایی از آیات قرآن و یا حتی تمامی آن‌ها را یاد بگیرند. این شیوه تعلم قرآن همان شیوه‌ای است که در صدر اسلام به‌عنوان یگانه روش آموزش قرآن مطرح بوده و در طول تاریخ مسلمانان تداوم یافته است.

یادگیری حمد و سوره‌های چهار قل، قدر، عصر و آیت‌الکرسی نمونه‌های رایج این شیوه آموزش قرآن است که بر روش اقرء و استقراء، یعنی خواندن معلم و تکرار متعلم، استوار بوده است. از این شیوه تعلم قرآن در جامعه ایران با عنوان حفظ قرآن یاد می‌شود. بررسی

اسناد نشان می‌دهد که واژه حفظ در سیره به معنای حفظ آموخته‌های قرآنی از فراموشی بوده است. «لَزِمَ قَلْبِي حِفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي» (اصول کافی، ج ۲، باب الدعاء فی حفظ القرآن: ۴۲۰).

روش دیگر برای کسب توانایی خواندن قرآن، یادگیری روخوانی و روانخوانی قرآن است که مبدأ سوادآموزی در جامعه ایران بوده است. با این روش، افراد توانایی آن را پیدا می‌کنند که آیات قرآن را از روی مصحف شریف بخوانند.

یادگیری روانخوانی قرآن به هیچ‌وجه رافع نیاز به یادگیری بخش‌هایی از آیات قرآن از طریق به خاطر سپاری آیات نیست. چرا که استفاده از مصحف در حالات مختلف، از جمله در نماز، کاری آسان و مرسوم نمی‌باشد. علاوه بر این، شخصی که آیات قرآن را به سینه خویش سپرده است، علاوه بر استفاده از تأثیر نورانیت آیات بر قلب و سایر اعضا و ابعاد وجودی خویش،

می‌تواند در همه حالات و بدون نیاز به هر نوع امکانات و مقدماتی قرآن مجید را بخواند.

۲. درک معنای ظاهری آیات قرآن

قرائت در معنای اصلی و مرسوم خود همراه با درک معناست. لزوم استفاده از مفاهیم و معارف قرآنی نیز بر این امر تأکید دارد که خواننده قرآن باید بداند مفهوم کلماتی که به زبان می‌آورد چیست. در غیر این صورت، بهره‌گیری از کلام خدا بسیار اندک خواهد بود. یادگیری معنای ظاهری آیات قرآن از طریق آشنایی با معانی واژگان و آشنایی با ساختارهای عمومی صرفی و نحوی زبان عربی و کاربردهای آن در آیات قرآن انجام می‌شود. فرد مسلمان باید به حدی از توانایی در این امر برسد که هنگام شنیدن یا خواندن آیات قرآن، معنای اولیه عبارات و آیات را درک کند. تا رسیدن به این مرحله می‌توان از ترجمه‌های صحیح آیات قرآن استفاده کرد.

۳. توانایی تدبر در آیات قرآن

تدبر در کلام به معنای «تأمل» و «تفکر» در مفهوم آن برای دریافت مراد گوینده است. این مراد می‌تواند به صورت تصریحی یا تلویحی، ضمنی، کنایی و غیر آن باشد. خواننده قرآن باید علاوه بر فهم معنای اولیه آیات، با توجه قلبی و آشنایی با معنای دقیق کلمات و ساختار متن و تمرکز فکری بر آن، در پی فهم معارف و مقاصد آیات باشد تا خواندن او موجب تذکر قلبی و اثر عملی و ایمانی شود. کسب این توانایی در افراد غیرعرب‌زبان نیازمند نوعی تمرین ذهنی و علمی تحت نظارت استاد است.

۴. علاقه و محبت نسبت به خواندن قرآن

و تدبر در آن

فرد توانا در خواندن، فهم و تدبر در آیات قرآن مستعد آن است که با قرآن انس یابد؛ به شرط اینکه به خواندن قرآن و تدبر در آیات آن تعلق و محبت داشته باشد. این تعلق می‌تواند به دلایل مختلف ایجاد شود اما تا زمانی که به محبت جاری در قلب تبدیل نشود، انس با ظاهر قرآن و مفاهیم آن به کمال نمی‌رسد و بهره معنوی شخص از آیات بسیار محدود خواهد بود.

۵. اعتقاد و عزم به استمرار و مداومت در استماع و قرائت متدبرانه قرآن

عمل انسان تابعی از اراده اوست. فرد مسلمان باید بر خود لازم بداند که استماع و قرائت متدبرانه قرآن از ضروریات مسلمانی است و تصمیم بگیرد که این امر واجب را جدی انگارد. در این صورت است که سایر امور زندگی نمی‌تواند مانع رجوع مستمر او به قرآن باشد. این مطلب به‌خصوص در فضای زندگی مدرن که اشتغالات جذاب آن فراوان است، اهمیتی مضاعف می‌یابد.

فرد توانا در خواندن، فهم و تدبر در آیات قرآن، مستعد آن است که با قرآن انس یابد؛ به شرط اینکه به خواندن قرآن و تدبر در آیات آن تعلق و محبت داشته باشد